

فارسی. له جیبه کی دیکه دا دهلی: ټه و کتیبانه کی که له سده کی سیزده همداندران ټه گهرچی کهم تا زور به که لک و به پیت بوون به لام هیچیان رنګ و ریژه کی فارسیان نه بوو به لکوو زوربه یان لاساپی و وهرگیزای عهره بی بوون. ټیستا دیننه سهرباسی ټه و کتیبانه کی که له سده کی چارده همدی کوچیدا داندراون و دهستمایه یان داوه به زمانی فارسی. جیبه کی سهرنجه که تهنات له سهره تای سده کی چارده همدی کوچیدا که سیک به ناوی میرزا حه سنی کوری محهمد ته قی تاله قانی بو پوله کانی (دارالفنون) ریزمان ټاسایه کی به فارسی نووسیوه به لام نیوی ناوه (کتاب لسان العجم). به وته کی هومای وهرگیزان و لاساپی کردنه وهیه که له کتیبه کانی سهرف و نه حوی عهره بییه. وشه فارسیه کانی به لاساپی کردنه وهی عهره بی به به شی: ناو، کار، حهرف دابه ش کردوه و راست وهک عهره بی رابردوی له چاوغ و داهاتوی له رابردوی وهرگرتوه و له وباره یه وه خوی زور وهزه حممت خستوه و گوران و ته بدیلیکی زوری وه به رچاوغرتوه.

میرزا حه بیی ټیسفه هانی که به حه ق ده بی به هه وه ټین ریزمان نووسی فارسی دابندری به کهم که سی که وشه کی ده ستوری بو نیوی کتیبی قاعیده کانی زمانی فارسی ده کار هیناوه و قاعیده کانی فارسی له عهره بی جوی کردوته وه و له بازنه کی وهرگیزان و لاسا کردنه وهی عهره بی ده ره چوه و له سهریه ک تا ټه و جیبه کی توانیوه تی به شیوه یه کی سهره خوریکی به بنچینه کان و قاعیده کان داوه میرزا حه بیی ټیسفه هانییه. ټه و دوو کتیبی له و بابه ته وه نووسیوه. یه کیان ده ستوری قسه که له سالی ١٢٨٩ ی مانگیدا له ټیسته مبول بلاو بووه و ټه و کی دیکه یان کورته یه ک له و کتیبه به نیوی ده بستانی قسه که سالی ١٣٠٨ ی مانگی ههر له و شاره کی سهره وه دا بلاو بووه. له بهر ټه وهی که میرزا حه بیی سالانی دووردریژ له ټه سته مبول ماموستای زمان ووژییه کی فارسی بووه و جگه له زمانه کانی ترکی و عهره بی فه رانسه شی چاک زانیوه بو یه که مین جار هیندیک له شیوه کانی ریزمان نووسی نیو روپای له کتیبه کانی خویدا گونجان دووه بو وینه ټه و بو یه که مجار وشه کانی فارسی به ١٠ بهش دابه ش ده کا: ناو، ټاوه ټناو، جیناوه، کینایه، کار، فه رعی کار، حرروف، موته عه لیقاتی کار، ټه ده وات و ټه سوات.

میرزا حه بیی بوخوی ده لی که ټه و بوخوی داهینه ری ټه و دابه شکردنه کی به شه کانی ټاخافتن نیبه به لکوو له خه لکی دیکه کی وهرگرتوه. دپاره ټه و دابه شکردنه به هیندیک جیاوازیه وه ههر هه مان دابه شکردنه که له کتیبه کانی ریزمانی فه رانسه دا بره وی هه بووه و ټیستاش بره وی هه یه. میرزا حه بیی کینایه و فه رعی کاری له دابه شکردنه فه رانگیه کان زیاد کردوه و له جیاتیان حهرفی ته عریفی (article) که له فارسیدا نه بووه له و دابه شکردنه ده ره هاویشتوه و به و پینه به شه کانی ټاخافتنی زمانی که به شیوه کی ټاساپی له زمانی فه رانسه ییدا ٩ یه گه یاندوته ١٠. میرزا حه بیی موته عه لیقاتی کاری له جیات ټاوه لکار (adverbe) یش به کار هیناوه.

له باری میژویه وه دوی میرزا حه بیی ټیسفه هانی ده بی باسی میرزا عه بدولعه زیمخانی قهریب بکری. ټه و کاره کی که میرزا حه بیی ده ستی پیکردبوو ټه و دریژه کی پیدا. به و سی برگه ریزمانه فارسیه کی که ټه و نووسی سوننه تی ریزمان نووسین له ټیرانیدا رمینی په ییدا کرد. ریزمانه که کی ټه و که بو سالانی دووردریژ له خویندنگه کاندان ده کوتراوه ریگه یه کی کردوه که ریزمان نووسانی دواتر له ټیران زوروه کهم ههر به هه مان ریگه دا هه نگوایان ټاوه ته وه. دوی قهریب وشه کی ده ستور که یه کهم جار میرزا حه بیی به کاری هینا له بری وشه کی فه رانگی گرامر وه خو کرا و ټیستاش ههر به هه مان مانا ده کار ده کری. میرزا حه بیی ریزمان نووسی فارسی له ژیر شوینتیکردنی عهره بی ده ره یینا و شیوه کی روژاواپی پیدا. قهریبیش له سهر ټه و ریگه به رده وام بوو و به زانای لاسی ریزمانه کانی فه رانگی کردوه. ټه و نیوی کتیبه کانی خوی نا، ریزمانی زمانی فارسی، به یی پیودانی زمانه کانی ولتانی روژاوا و له سهره تای کتیبه کانی خویدا ټه و لاسا کردنه وه یه ټاوا ده سه لمینی:

ټه وهی که له و گرده وه کوپیه دا په پره وی له نووسه رانی روژاواپی کراوه له بهر ټه وه یه که هاسانتر فیژ کردن له به رچاوغیراوه و ټه وهی که زمانی فارسی زور وه زمانی نوووپای ده چی و نه ک وهک زمانی عهره بی چونکه زمانی فارسی سهر به زمانی ټاریه نه. قهریب به لاساپی کردنه وهی فه رانسه یی به شه کانی ټاخافتن به ٩ داده نی: ناو، ټاوه ټناو، کینایه، عه ده د، کار، ټاوه لکار، ټیزافه، حهرفی ره بت، ټه سوات. به و جیاوازیه وه که له و دابه شکردنه دا جیناوه به به شیک له کینایه داده نی و له بهر ټه وهی حهرفی ته عریف له فارسیدا نیبه له جیات ټه و ته کی عه ده د زیاد ده کا بو ټه وهی ژماره کی ٩ ههر بمینتیه وه.

پاش ریزمانی قهریب ده بی ناوی ریزمانی ٥ ماموستا (قهریب، به هار، فروزانفهر، هومای و ره شیدی یاسمی) به ییندری. ټه و کتیبه کی ریزمانی زمانی فارسی که ٥ که سه نووسیوانه بو سالانی دووردریژ له خویندنگا کاندان کوتراوه ته وه. ټه و ریزمانه

جگه له هیندیک ناهاوئا ههنگی که نیشانهی جیاوازی بۆچوونی نووسهرهکانیهتی له جیدا له رووی بۆچوونی ریزمانی قهریب نووسراوهتهوه و دهکری به شیوهیهکی ههملهلایهنتری ریزمانی قهریب بزاندری.

پاش ریزمانی ۵ مامۆستا ریزمان نووسین له ئیران رمیتی پهیدا کرد و به خۆشیهوه لهو زهمانییهوه تا کوو ئیستا ریزمانیکی زۆر بۆ زمانی فارسی نووسراوه که هیندیک لهوان بیرویینی وردی نووسهرهکانیان دهردهخهه بهلام شتیکی که لیرهدا جیی سهرنجه ئهوهیه که ئهه ریزمانانه و ههروهها ریزمانه باوهکانی رۆژاواپی سههرهراپی ئهه جیاوازیانهی که له نیوانیاندا ههیه هیندیک بنچینهی هاوبهشیان ههیه که به له بهرچاوگرتنی ئههوان دهکری ههموویان به چینیکی دابندرین . زمانناسان زاواهی ریزمانی سوننهتی یان بۆ نیولیتانی ئهه چینه ریزمانه بهکار هیناوه.

ههروهک لهو کورته میژوهه دا دیتمان سوننهتی ریزماننووسینی فارسی لاسای سوننهتی ریزمان نووسینی رۆژاواپی کردۆتهوه. کتیبه ریزمانه باوهکانی رۆژاواش وه کوو باسکرا له سهه سوننهتی ریزماننووسینی لاتین داندراون . ریزمان نووسانی لاتین ئهوهی که پیشکهشیان کردوه خۆیان له یونانیان وه رگرتوه . بهو پیه له ماوهی ۲ ههزارسالدا جگه له لایهنی بچووک نهپی بنچینهی ریزمان نووسین به ره به ره له قهومیکه وه بۆ قهومیکی دیکه لاسا کراوه تهوه و له یه کدی وه ره گیراوه به لام زماناسی که له سههتای سهدهی بیسته مهوه که وتۆته سهه بنه مایه کی زانستی و تیده کۆشی به رینگه و پیودانی زانستی له زمان بکۆلیتهوه و تی بروائی زۆریک لهو بنچینهی که ریزمانه سوننهتییه کان له کۆنه وه کردبوویانه پیودان ، به بی ئیعتیار دزانی . ئهه زمانناسانهی که زۆر توند له دژی سوننهتی ریزماننووسینی سوننهتی راپه ریون پیمان دهلین زمانناسانی بناخه گر (structuralist) که بۆخۆشیان لهو سالانهی دواییدا که وتونه ته بهر هیرشی لایهنگرانی ریزمانی گه شته کی.

سههراوه: ئاوریکی تازه بۆ سهه ریزمان . نووسینی محهمه د رهزا باتنی

وه رگیرانی له فارسییهوه بۆ کوردی: حهسه نی قازی